

KRAJOBRAZ-PALIMPSEST

Pierwotnie palimpsest (gr. *palimpsēstos*) był to rękopis spisany na materiale, na który nałożono, po wcześniejszym wymazaniu, kilka warstw tekstu. We współczesnej nauce jest to pojęcie opisujące wielowarstwowość i wieloznaczność przedmiotu badań lub doświadczenia, w którym określone treści zostały zatarte lub zakryte.

Pojęcie „palimpsest” stosuje się w badaniach literaturoznawczych, historycznych i archeologicznych, geograficznych, studiach nad pamięcią, psychologii, neurobiologii i innych. W studiach krajobrazowych oznacza wielowarstwowość krajobrazu – symboliczną i fizyczną; opisuje procesy naturalne i kulturowe warstwowo osadzające się w postaci możliwych do odczytania śladów materialnych i niematerialnych.

W archeologii metafora palimpsestu służy do opisu wielowarstwowości: nakładania i kumulacji osadów krajobrazu kulturowego, charakteryzowanego przez kolejne warstwy stratygraficzne. W szczególności z pojęcia tego korzysta archeologia krajobrazu, traktująca krajobraz jako trwający w czasie i podlegający ciągłym zmianom. Wymaga to prześledzenia poszczególnych podejmowanych w nim działań, składających się na proces przeobrażania zamieszkiwanej ziemi (Barrett, Ingold). Opis krajobrazu jako historii przeobrażeń powierzchni ziemi dokonywanych przez człowieka prowadzi do katalogowania zmian materialnych. W tym sensie pojęcie „palimpsest” wpisuje się w metody badań odwołujących się do chronologicznej sekwencji zdarzeń i artefaktów, przy uwzględnieniu szerszego kontekstu środowiska, w którym odnotowywane są różne świadectwa materialne i naturalne. Stratygrafia zmierza do czasowego uporządkowania śladów, świadectw i zabytków, od najwcześniejszego do ostatniego.

Do krajobrazu kulturowego odwołuje się również dyskurs pamięci. Metafora palimpsestu stosowana wobec krajobrazu pamięci jest w ramach tego dyskursu argumentem na rzecz wieloznaczności przeszłości i jej odczytań. Jak twierdzi Traba, nakładające się warstwy przeszłości stanowią ciągłość, pozwalającą zrozumieć przeszłość i jako takie opowiadają „prawdziwą historię miejsca”. Idea palimpsestu pozwala podtrzymać pamięć o tym, co zapomniane i wyrugowane z pamięci zbiorowej, stając się dowodem na to, że zagubionych w trakcie dziejów znaczeń i sensów nie da się całkowicie wymazać. „Zagubione” sensy przenikają do teraźniejszości w formie alegorycznej (Benjamin). Do takiego rozumienia krajobrazu odwołuje się również koncepcja „palimpsestowego odbioru rzeczywistości” (Kowalski).

W badaniach nad krajobrazem metafora palimpsestu, odwołując się zarówno do krajobrazu naturalnego (topograficznego), jak i kulturowego, pozwala przypisać mu charakter narracyjny, co oznacza, że sam krajobraz staje się rodzajem opowieści o poprzednich pokoleniach, które go ukształtowały, a których pamięć wpisana jest w strukturę krajobrazu. Człowiek pozostawia w krajobrazie swoje ślady w postaci znaków i symboli mających swe odbicie w jego geomorfologicznym ukształtowaniu, faunie i florze oraz kulturowej aktywności człowieka. W tak rozumianym krajobrazie spotyka się to, co przyrodnicze z tym, co kulturowe, a każdy element, czy to architektoniczny, czy przyrodniczy, zyskuje swoje znaczenie brzemienne przeszłością i naznaczone teraźniejszością.

[B.F.]

Literatura:

Traba, Robert. *Pamięć zapisana w kamieniu, czyli krajobraz kulturowy jako palimpsest*. W: *Przeszłość w teraźniejszości. Polskie spory o historię na początku XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009.

Benjamin, Walter. *Pasaże*, tłum. I. Kania. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.

Barrett, John. C. *Chronologie krajobrazu*, tłum. B. Frydryczak. W: *Krajobrazy i ogrody. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Beata Frydryczak. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Ingold, Tim. *Czasowość krajobrazu*, tłum. B. Frydryczak. W: *Krajobrazy. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Kowalski, Piotr. *Encyklopedia i palimpsest*. W: *Poszukiwanie sensów: lekcja z czytania kultury*, red. Piotr Kowalski, Zbigniew Libera. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2006.

